

Az Afrikai Reneszánsz és a kultúra

Kovács Máté

Az afrikai reneszánsz gondolata mintegy 60 évvel ezelőtt merült fel, de csak 1994-től kezdve Nelson Mandela, majd Thabo Mbeki, jelenlegi dél-afrikai elnök programnyilatkozatai révén került előtérbe és vált az afrikai politikai, gazdasági, szociális és kulturális fejlődési stratégiák egyik sokat hangoztatott központi eszméjévé.

Ez az új fejlesztési koncepció alapvetően egy kulturális szemléletváltozást feltételez, a korábbi fejlesztési stratégiákkal szemben arra kíván mozgósítani, hogy az afrikaiak saját erőforrásaikra, dinamikus kulturális értékeikre támaszkodva vegyék kezükbe problémáik megoldását.

A jelen tanulmányban a téma kulturális vonatkozásairól kívánunk rövid áttekintést adni.

ELŐZMÉNYEK

Ahogy arra Nelson Mandela is rámutatott, az Afrikai reneszánsz gondolata nem a 90-es években merült fel először. A témával foglalkozó kutatók, nevezetesen *Théophile Obenga*¹ a 18. századig vezetik vissza előtörténetét. A kifejezést először *Cheik Anta Diop*, szenegáli történész írta le 1948-ban a *Mikor beszélhetünk majd egy Afrikai reneszánszról?* című cikkében².

Cheik Anta Diop és tanítványa, Théophile Obenga több évtizedes történeti, nyelvészeti és régészeti munkásságának központi tétele, hogy Afrika évezredek át, az európai hódítás kezdetéig, az emberi civilizáció fejlődésének élvonalában állt. Afrika volt az emberiség bölcsője, majd pedig olyan birodalmak színtere, mint az ókori Egyiptom és Núbia, az axumi etióp királyság, Nagy Zimbabwe, Mali és Ghána, amelyek korukban, semmiben sem, maradtak el a többi földrész színvonalától sem a gazdaság és államszervezés, sem a tudomány és filozófia, sem a kultúra és művészet, sem az építészet és technika terén.

Ezt követően azonban a rabszolgá kereskedelem és a gyarmati uralom megtörte az afrikai civilizációk addigi dinamikus fejlődését, kisajátította annak emberi és anyagi erőforrásait. A kontinens népeit a külső vallási és kulturális befolyás, valamint a gyarmati rendszer érdekeit szolgáló oktatási rendszer elidegenítette saját értékeitől és kultúrájától, a rasszista ideológián alapuló történetírás pedig a tényeket eltorzítva szándékosan eltagadta Afrika történelmi múltjának vívmányait.

Afrika válságos helyzetének többek között az az oka, hogy az ily módon megalázott, anyagilag és erkölcsileg kismiszett, gyökereitől elidegenített, öntudatától és önbizalmától megfosztott afrikai népesség jelentős része egyénileg és kollektíve egyaránt tehetetlennek érzi magát a ránehezülő krónikus politikai, társadalmi és gazdasági problémákkal és az egyenlőtlen nemzetközi versennyel szemben.

Cheik Anta Diop és társai ebből a megfontolásból kiindulva arra a következtetésre jutottak, hogy e helyzet megváltoztatásához elengedhetetlen az Afrika történelmi és kulturális értékeiből táplálkozó önismeret és öntudat megújítása, más szóval az Afrikai reneszánsz.

„A fekete írók és művészek első kongresszusa” (Párizs, 1956) alkalmával még Cheik Anta Diop szellemi ellenfele, *Leopold Sédar Senghor* (költő, Szenegál későbbi elnöke is azt mondta, hogy az európai reneszánsz és Amerika gazdagsága a fekete afrikai civilizációk romjain épült fel. Afrika kultúrája azonban túlélte ezt az óriási emberi és anyagi veszteséget, s ettől a kultúrától remélhet a kontinens reneszánsza, amely nem annyira a politikusok, mint a fekete afrikai írók és művészek műve lesz.³ Érdekes megjegyezni, hogy a fenti kongresszus 50. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencia zárónyilatkozata (Declaration of Paris, Fiftieth Anniversary of the First International Congress of Black Writers and Artists, Párizs, 2006. szeptember 19-22.) viszont semmilyen utalást sem tesz az Afrikai reneszánszra.

A tudományos kutatók, írók és művészek erőfeszítéseivel párhuzamosan a hatvanas évektől kezdve több olyan regionális szintű dokumentum elfogadására került sor, amelyek, bár az Afrikai reneszánszra nem tettek kifejezetten utalást, annak szellemében foglaltak állást amellett, hogy a kulturális identitás és sokszínűség védelme és megerősítése Afrika felszabadításának és fejlődésének elengedhetetlen feltétele.

Az Első Össz-afrikai Kulturális Fesztivál (Algír, 1969.) során elfogadott *Pán-afrikai Kulturális Manifesztum* „A kultúra szerepe Afrika gazdasági és szociális fejlődésében” című fejezetében (p. 6.) hangsúlyozza, hogy a gazdagságának és alkotó géniuszának gyökereiből táplálkozó autentikus afrikai kultúra az elidegenítés elleni felszabadító küzdelem és a gazdasági-társadalmi fejlődés meghatározó eszköze.

Az *Accra-i Deklaráció*, az afrikai kulturális politikákról szóló kormányközi konferencia zárónyilatkozata⁴ leszögezte, hogy a kulturális identitás az afrikai nemzetek függetlenségének és építésének alapja, Afrika felszabadításáért, a rasszizmus és apartheid felszámolásáért folyó küzdelem fegyvere.

Az 1976-ban állam- és kormányfői szinten jóváhagyott *Afrikai Kulturális Charta*⁵ kiemelt céljának tekinti, hogy a kultúra eszközeivel a haladás és fejlődés iránti pozitív hozzáállást illetve elkötelezettséget újraélessze és erősítse.

A *Deklaráció a Lagos-i Akcióterv Kulturális Vonatkozásairól* című dokumentum⁶ 2. b. pontjában kimondja, hogy „a fejlődésnek népünk kultúrájában kell gyökereznie, hogy összhangban legyen annak értékeivel, s ily módon emancipálja azt a gazdasági, szociális, politikai és kulturális függőség minden formájával szemben”.

Megjegyzendő, hogy a fenti elvek elfogadása nem eredményezett semmilyen változást a fejlesztési politikák gyakorlatában.

AZ AFRIKAI RENESZÁNSZ: MANDELA ÉS MBEKI AFRIKA VÍZIÓJA

Az általunk ismert dokumentumok szerint az afrikai reneszánszra a vezető politikusok közül először *Kwame Nkrumah* tett utalást 1964-ben az Afrikai Enciklopédia egyik szerkesztő-bizottsági ülésén⁷, ahol rámutatott arra, hogy a kontinens alkotó erői felszabadításának fontos feltétele és eszköze a gyarmati időkben tudatosan eltorzított Afrika kép objektív felülvizsgálata és helyesbítése.

Az Afrikai reneszánsz eszméje e Nkrumah beszéd után csak mintegy 30 évvel, az 1990-es években a dél-afrikai vezető politikusok nyilatkozataiban került előtérbe.

Nelson Mandela már 1994-ben az Afrikai Egységsszervezet Állam- és Kormányfői Értekezletének tuniszi ülésén jelentette ki, hogy a Dél-Afrikai Köztársaság politikájának egyik legfontosabb kérdése, hogy milyen módon tud hozzájárulni az afrikai reneszánsz megvalósításához⁸, de az új koncepció részletesebb kifejtésére csak három évvel később az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) 50. Országos Konferenciáján mondott elnöki jelentésében (Mafikeng, 1997. december 16.)⁹ került sor.

A jelentésben az Afrikai reneszánsz kérdésével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy az afrikai kontinens országai csak együttesen, közös értékeikre támaszkodva oldhatják meg a béke, a fenntartható fejlődés és a jobb emberi élet útjában álló problémákat.

Nelson Mandela az előbbieken ismertetett tézisekkel egybehangzón kiemelte, hogy korábban Afrika vezető szerepet töltött be a tudomány, a technika és a művészetek fejlődésében. A kontinens mai szegénységének és elmaradottságának az oka egyértelműen a rabszolga-kereskedelem, a gyarmati uralom, az imperializmus és a neokolonializmus. E történelmi folyamatok következtében alakult ki az a mai helyzet, amelyet a politikai instabilitás, egy élősködő elit uralma, a növekvő eladósodás és az afrikai népek egyre romló életszínvonala jellemez. Az Afrikai reneszánsz e helyzeten kíván változtatni.

Amint erre már utaltunk, az elnök aláhúzta, hogy az Afrikai reneszánsz gondolata már korábban is felmerült. Megvalósításának feltételei akkor nem voltak adottak, de azóta a helyzet megváltozott.

A megváltozott körülmények sorában megemlítette, hogy befejeződött a gyarmati uralom felszámolása, nyilvánvalóvá vált a neokolonialista rendszer csődje, megváltozott a politikai világrendszer, felgyorsult a globalizáció folyamata.

Nelson Mandela úgy értékelte, hogy ezzel párhuzamosan megerősödtek a változásért politizáló népi központok, a nagyhatalmak kevésbé érdekeltek abban, hogy antidemokratikus vezetőket helyezzenek hatalomba, s kormányzatok szerepe csökkent a multinacionális vállalatok világgpiaci pozícióinak alakulásában is.

Az Afrikai reneszánsz alapvető céljai Nelson Mandela megfogalmazásában a következők:

- olyan demokratikus politikai rendszerek kialakítása, amelyek az afrikai sajátosságok figyelembevételével biztosítják az emberi jogok védelmét és a társadalmi csoportérdekek kezelését;
- olyan intézmények létrehozása, amelyek lehetővé teszik a kontinens demokratikus és békés fejlődésének és stabilitásának kollektív biztosítását;
- a fenntartható gazdasági fejlődés és életszínvonal javulás feltételeinek megteremtése;
- Afrika világgazdasági pozíciójának minőségi megváltoztatása és adósságterhének csökkentése;
- múlt alkotó örökségéhez és erőforrásaihoz való visszatérés, az afrikai népek kultúrájának és művészeti alkotóképességének ösztönzése, a tudomány és technika elsajátításában és fejlesztésében való népi részvétel kiszélesítése;
- az afrikai egység gyakorlati megvalósítása;
- az afrikai kontinens és országok tényleges függetlenségének és kollektív szerepének megerősítése a világ hatalmi rendszerében minden területen, beleértve a politikát, a biztonságot, az információt, a szellemi tulajdont, a környezetet, a tudományt és a technológiát.

Nelson Mandela rámutatott arra, hogy e célok elérése nem lehet a kormányok és a politikai pártok kizárólagos ügye, s nem valósítható meg a népesség tényleges részvétele nélkül.

A célok eléréséhez nélkülözhetetlen népi mozgósítás során számítani kell arra, hogy:

- összetett küzdelemre lesz szükség, s ez a reakció erőinek ellenállásába ütközhet;

- elkerülhetetlenek lesznek a megtorpanások és visszaesések;
- a kontinentális offenzíva csak akkor lehet eredményes, ha egyik afrikai ország sem törekszik imperialista hatalmi pozícióra a többiekkel szemben;
- a változás erőinek sikere megkívánja a nemzeti és regionális szintű offenzíva koordinálását. Nelson Mandela hangsúlyozta, hogy az Afrikai reneszánsz megvalósításához realista tevékenységi programra van szükség, amelynek keretében
- az Afrikai Egység Szervezet (AESZ), a politikai szervezetek, a kormányok és néptömegek tevékenységüket az Afrikai reneszánsz szolgálatába állítják;
- különleges figyelmet fordítanak a szellemi dolgozók, szakemberek, vallási és hagyományos vezetők, a szakszervezetek, a vállalkozók, a kulturális szervezők, a fiatalok és a nők, valamint a médiák aktív részvételére;
- a határokon és szociális csoportokon átvívelő kapcsolatok az együttműködés és integráció megvalósítását szolgálják;
- megfelelő kezdeményezések eredményeként a 21. század „Afrika százada” lehet, és a nemzetközi intézmények, nevezetesen az ENSZ és a Világbank támogatják az Afrikai reneszánsz céljait.

Mandela nyomdokain haladva az Afrikai reneszánsz gondolatát *Thabo Mbeki* népszerűsítette. Amint arról az Afrikai Reneszánsz Intézet megalapítása alkalmával mondott beszéde¹⁰ tanúskodik, általános elképzelései alapvetően megegyeznek a Mandela által meghatározott elvekkel.

Nyilatkozataiban az új eszme általános elveinek, így kulturális alapjainak ismertetése mellett arra törekedett, hogy az alkalomtól vagy a hallgatóság összetételétől függően az Afrikai reneszánsz egyes részkérdéseinek elvi és gyakorlati vonatkozásait elemezze.

Nevezetesebb megnyilvánulásai során először az Egyesült Államokban (Chantilly, Virginia, USA, 1997) amerikai üzletemberek előtt beszélt Afrika gazdasági újjáépítéséről és Afrika világgazdasági pozíciójának megerősítéséről¹¹, hangsúlyozva, hogy olyan intézkedésekre van szükség, amelyek vonzó feltételeket biztosítanak a külföldi befektetőknek, ugyanakkor előnyösek az afrikai országok számára, és hatékonyan segítik a szegénység elleni küzdelmet.

A Gallagher Konferencia Központban elmondott szenvedélyes hangvételű nyilatkozatában¹² (Midrand, 1998) Thabo Mbeki rámutatott, hogy a kontinens állapotáért nagy felelősség terheli a belső viszályok, a korrupció és diktatórikus politikai rendszerek haszonélvezőit. Kijelentette, hogy az Afrikai reneszánsz kezdetével eljött az idő az élőködő elit és a zsarnoki rendszerek uralmának megdöntésére, s ezért lázadásra szólította fel az afrikai embereket a hatalmukkal visszaélő vezetők ellen. A beszédben kiemelten foglalkozott az afrikai értelmiség felelősségével is, akik aktív részvétele nélkül az Afrikai reneszánsz megvalósítása elképzelhetetlen.

Az Afrikai reneszánsz kérdéseivel foglalkozó első konferencián (Johannesburg, 1998)¹³ a demokratikus fejlődés és a jobb életkörülmények megteremtésének feltételeit elemezte.

Az ENSZ Egyetemen (Tokió, 2000)¹⁴ hangsúlyozta, hogy Afrikának újra fel kell fedeznie saját értékeit, e téren tanulnia kell mások, így Japán példájából. Az Afrikai reneszánsz megvalósítása megköveteli a kontinens tényleges felszabadítását, politikai megújulását, az erőszak elleni közös fellépést és az egymásraultalság felismerésén alapuló globális együttműködést.

Hivatalos nyugat-afrikai körútja során, 2000. őszén, a Nemzetközi Kapcsolatok Nigériai Intézetében (Abuja)¹⁵, a dél-afrikai elnök a Pax Africana, a tartós afrikai béke megteremtésének kérdéseivel foglalkozott, míg Accrában, a Ghana-Dél-Afrika Baráti Társaság tagjai előtt (Accra, 2000)¹⁶ azokról a természeti, gazdasági és kulturális erőforrásokról tartott előadást, amelyekre az Afrikai reneszánsz megvalósítását alapozni lehet.

A továbbiakban Thabo Mbeki kevesebbet és csak érintőlegesen foglalkozott e témával, de az Afrikai reneszánsz eszméje iránt azóta is élénk érdeklődés mutatkozik, legalább is elvi szinten, mind a politikai nyilatkozatokban, mind az afrikai fejlődés problémáival foglalkozó szervezetek, szakmai intézmények és kutatók körében.

Az e témával foglalkozó nyilatkozatok, konferenciák, ajánlások, cikkek, tudományos elemzések és kiadványok száma ma már igen jelentős. Ezek közül az Afrikai Unió néhány alapvető dokumentumával foglalkozunk, amelyek kifejezetten az kulturális reneszánsz kérdését érintik.

KULTURÁLIS RENESZÁNSZ – AZ AFRIKAI UNIÓ SZEREPE

Az ezredfordulón az afrikai államok vezetői két jelentős döntést hoztak: elfogadták az Afrikai Unió alapokmányát (Lomé, 2000)¹⁷ és jóváhagyták az Afrika fejlesztését célzó új együttműködési programot (NEPAD, New Partnership for Africa's Development, Lusaka, 2001),¹⁸ amelyet az Afrikai Unió keretében hoztak létre.

Egyes elemzések ezekben az intézkedésekben látják az Afrikai reneszánsz eddigi legkonkrétabb eredményét. Tény, hogy az Afrikai Unió és a NEPAD célkitűzései lényegében megegyeznek az Afrikai reneszánsz elveivel, de megjegyzendő, hogy az Afrikai Unió alapokmányában nem tesz erre utalást. A NEPAD alapdokumentumában ez a kapcsolat annyival nyilvánvalóbb, hogy két bekezdésbe konkrétan hivatkozik az Afrikai reneszánszra, ha csak röviden is, külön fejezetben foglalkozik a kultúra, a hagyományos ismeretek és a művészetek kérdésével elismerve, hogy fontos szerepet töltenek be, mint az afrikai fejlődés potenciális erőforrásai (lásd 50., 140., 141. és 205. bekezdés).

Ennek ellenére a későbbiekben nem a NEPAD, hanem az Afrikai Unió volt az, amely több figyelmet szentelt az Afrikai reneszánsz kérdésének, különösképpen pedig a téma kulturális vonatkozásainak nevezetesen a következő két dokumentum keretében:

- 1) *Az Afrikai Unió Bizottsága Stratégiai Terve 2004-2007* című dokumentum (2004)¹⁹ külön programot szentel az afrikai kulturális reneszánsz kérdésének. A kultúrára vonatkozó fejezetben (6. tevékenységi terület) a legfontosabb feladatnak az afrikai kultúrák és alkotó tevékenység dinamizálását tekinti.

A kultúra terén a tevékenységi program három alapvető stratégiai célkitűzése, hogy elősegítse

- az afrikai kulturális örökség és az afrikai kultúrák pozitív értékelését Afrikában és világszerte;
- az afrikai kulturális örökségből merítő alkotás és kulturális ipar fejlődését;
- a sport fejlődését, különös tekintettel annak integráló szerepére.

A dokumentum rámutat arra, hogy Afrika nem csak természeti és emberi, hanem kulturális téren is gazdag erőforrásokkal rendelkezik. Az afrikai kultúra szabadságának és méltó megbecsülésének visszaállítása az afrikai identitás és az Afrikai Unió megszilárdításának fontos célkitűzése, amelynek megvalósításához megfelelő nemzeti kulturális politikákra van szükség.

Afrika megújulása nem alapulhat kizárólag anyagi érdekekre, a kultúra az Afrikai reneszánsz és a fejlődés kiindulópontja és végcélja.

Olyan kulturális politikákra és programokra van szükség, amelyek hatékonyabban szolgálják az Afrikai reneszánsz céljait, nevezetesen a kontinens békéjét, etnikai és kulturális sokszínűségét, a pluralizmust, az afrikai nyelvek használatát, az emberi jogok tiszteletbentartását, az afrikai kulturális örökségére és a hagyományos ismeretekre alapuló fejlődést. Az Afrikai Unió fontos

feladata, hogy ennek érdekében ösztönözze a kontinens országai és népei közötti kulturális csere és együttműködés fejlesztését.

A 6. tevékenységi területen tervezett akciók részleteit a dokumentum harmadik része taglalja a «Kulturális reneszánsz» (23. kiemelt program) című fejezetben.²⁰

A kiemelt program céljai között szerepel többek között

- a helyi szakértelem és mesterségbeli tudás fejlesztése;
- az afrikai kulturális fejlődés megerősítése, valamint Afrika anyagi és szellemi produktumainak hatékonyabb nemzetközi megismertetése;
- közös afrikai álláspont kidolgozása a kulturális sokszínűség és az ezzel kapcsolatos világkereskedelmi megállapodások kérdésében;
- az afrikai kulturális ipar fejlesztése;
- a kultúra és kulturális szereplők fejlesztési szerepének átértékelése figyelembe véve, hogy a kultúra a fejlődésnek nemcsak egyik dimenziója, hanem alapja;
- Afrika kulturális örökségének megőrzése;
- Afrika történelmi emlékezetének megerősítése;
- a kalózkidás elleni küzdelem;
- a tudományos és kulturális egyesületek támogatása.

A fenti célok elérése érdekében a dokumentum a következő akciók megvalósítását javasolja

- az Afrikai Kulturális Charta (1976) aktualizálása;²¹
- az Afrikát megtestesítő kulturális elemek feltérképezése;
- az afrikai szakértelem és mesterségbeli tudás hanyatlása elleni küzdelem programja;
- a kulturális iparok fejlesztése;
- a nagyszabású kulturális kezdeményezések támogatása;
- az Afrikai Nyelvi Akadémia (ACALAN)²² létrehozása;
- az afrikai örökség programja (kulturális emlékek restitúciója, történelmi helyek rehabilitációja és az „élő könyvtár” program támogatása);
- az afrikai és az afrikai diaszpóra közötti kulturális és gazdasági kapcsolatok ösztönzése;
- Afrika Házak létrehozása külföldön;
- szimpóziumok szervezése Afrikai nagy történelmi alakjairól.

A kiemelt tervek sorában az Afrikai Unió a következő akciók végrehajtását illetve események és emléknapi rendezését javasolja

- 2006 – az Afrikai Nyelvek Éve (folyamatban);
- az Afrikai Unió könyvkiadójának létrehozása;
- Afrika és az afrikai diaszpóra szellemi alkotói konferenciájának megrendezése;²³
- az Afrika Kulturális Fővárosa program beindítása;
- az Afrikai Unió archivumának rehabilitálása;
- az Afrikai Kulturális Tanács felállítása;
- az Első Afrikai Kulturális Kongresszus megrendezése (2005. február);²⁴
- az Afrikai Unió Kulturális Minisztereinek Első Konferenciája;
- az Afrikai Unió Állam- és Kormányfőinek ülése a kultúra és nevelés kérdéseiről;
- a Fekete Civilizációk Múzeuma (Dakar) tervezetének kialakítása;
- A Fekete Népek Intézetének (Institut des peuples noirs, INP, Ouagadougou) megújítása;
- a II. Néger Művészeti Fesztivál megrendezése (Dakar, 2007. június);

- egy egységes regionális szervezet létrehozása az afrikai szellemi tulajdon védelmére;
- az Afrika Enciklopédia előkészületeinek folytatása;
- az afrikai kulturális piac fejlesztése.

Végül az Afrikai Unió tervei között szerepel fehér könyvek és regionális jelentések olyan aktuális témákról kulturális iparok fejlesztése, a kalózkidás elleni küzdelem és az afrikai kulturális javak restitúciója.

- 2) a másik alapvető dokumentum a *Charta Afrika Kulturális Reneszánszáért* című nyilatkozat,²⁵ amelyet előbb az Afrikai Unió Kulturális minisztereinek első Konferenciája majd pedig az Afrikai Unió Állam- és Kormányfőinek értekezletének 5. ülése erősítette meg (Khartum, január 23.-24.) fogadott el. Ez a dokumentum lényegében az 1976-ban elfogadott Afrikai Kulturális Charta²⁶ időszzerűsített változata, amely megerősíti az eredeti dokumentum alapelveit, de alkalmazza azokat az időközben bekövetkezett változásokhoz. A módosítások azt tükrözik, hogy ma már nem az a fő kérdés, hogy mi az afrikai kultúrák szerepe gyarmati rendszer és az apartheid elleni küzdelemben, hanem az, hogy hogyan lehet biztosítani az afrikai kultúrák értékeinek és sokszínűségének védelmét és kibontakozását a globalizáció, az új információs és kommunikációs technikák és a fejlődési problémák kihívásaival szemben valamint az afrikai reneszánsz céljainak érdekében.

A tizenhárom oldalas dokumentum bevezetője kiemeli, hogy az afrikai *kulturális politikáknak* ma az az alapvető feladata, hogy biztosítsák az afrikai népek kulturális örökségének, identitásának és sokszínűségének megőrzését, valamint a fejlődésben betöltött szerepének megerősítését, csakúgy, mint a civilizációk közötti párbeszédet.

A Charta *e politikák alapvető célkitűzésének* tekinti az, hogy elősegítsék:

- az alkotó kifejezés szabadságát és a kulturális demokráciát;
- az afrikai kulturális örökség rehabilitálását és védelmét;
- az afrikaiak méltóságának és kultúrájuk népi gyökereinek megerősítését;
- az elidegenítő folyamatok és a kulturális elnyomás elleni küzdelmet;
- a kulturális célok beépítését a fejlesztési stratégiákba való;
- az afrikai és nemzetközi szinten folyó kulturális együttműködést és a népek közötti jobb megértést;
- a kultúra szerepének megerősítését a béke és a demokrácia szolgálatában;
- az afrikai kulturális örökség dinamikus értékeinek fejlesztését, amelyek az emberi jogokat, a társadalmi kohéziót és az emberi fejlődést szolgálják;
- a neveléshez és a kultúrához való hozzáférést;
- a nemzeti és regionális identitás, valamint a kisebbségek kulturális jogainak tiszteletbentartását;
- a tudomány és technika fejlesztését és terjesztését, nevezetesen az afrikai nyelvek széleskörű használata révén.

A kulturális sokszínűség és identitás védelme érdekében az afrikai reneszánsz céljainak figyelembevételével alapvető követelmény, hogy az afrikai államok ismerjék el, hogy a kulturális sokszínűség a népek kölcsönös gazdagítását szolgálja, s egyben a nemzeti identitás és a pánafricanizmus a fontos tényezője. Ebből következik az a követelmény is, hogy biztosítsák a kisebbségi kultúrák és szabadságjogok védelmét, és támogassák a kultúrák és a nemzedékek, illetve az afrikaiak és az afrikai diaszpóra közötti párbeszédet.

A kulturális fejlesztés terén a Charta sürgős feladatnak tekinti a nemzeti és regionális kulturális politikák érdemi megújítását, és azt, hogy a kormányok biztosítsák a művészek, a szellemi alkotók, a kulturális örökség valamint a kulturális produktumok védelmét, támogassák a helyi, közösségi, társulati, egyéni és vállalkozói kulturális kezdeményezéseket megfelelő anyagi eszközökkel továbbá adókedvezmények, továbbá egyéb jogi és adminisztratív intézkedések révén, segítsék a szakképzést a kulturális szférában, és biztosítsák a kulturális döntéshozatalban és alkotó tevékenységekben illetve a kulturális párbeszédben való részvételt a férfiak és nők, a fiatalok és idősek számára egyaránt.

A művészetek kibontakozása érdekében olyan állami intézkedésekre ösztönzőkre van szükség, amelyek garantálják nemcsak az alkotó tevékenység szabadságát, hanem annak anyagi feltételeit is. Az afrikai államoknak csatlakozniuk kell az alkotó tevékenység védelmével és fejlesztésével kapcsolatos nemzetközi egyezményekhez, és politikájukat össze kell hangolniuk azok alapelveivel. E tekintetben kiemelt figyelmet érdemel a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és fejlesztéséről szóló UNESCO egyezmény (Párizs, 2005).²⁷ Végül ki kell dolgozni egy afrikai szerzői jogi egyezményt és biztosítani kell annak gyakorlati érvényesítését.

Az afrikai kulturális örökség védelme megkívánja, hogy az afrikai államok ratifikálják az e téren elfogadott nemzetközi egyezményeket, és alkalmazzák azokat politikájukban megfelelő törvények megalkotásával. Regionális és nemzeti szintű intézkedéseket hozni az a világörökség afrikai emlékeinek megőrzéséről szóló cselekvési program²⁸ végrehajtására és az ezt segítő alap²⁹ létrehozására (erre már 2006-ban sor került), valamint lépéseket kell tenni az afrikai kulturális javak illegális elsajátításának megakadályozására illetve az így eltulajdonított javak restitúciója érdekében.

A kulturális együttműködés terén a Charta felhívja az afrikai államokat a kölcsönös megismerést és megértést szolgáló regionális és nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére, különösképpen pedig az afrikai diaszpórával folytatott együttműködés ápolására.

Említésre érdemes még, hogy az Afrikai Unió két alkalommal, Dakarban (2004) illetve Salvador de Bahiában (2006) az Afrikai reneszánsz kérdéséről az *Afrika és a diaszpóra szellemi alkotóinak konferenciáját*.

A Salvadori konferencia megnyitóján mondott beszédében³⁰ Alpha Oumar Konare, az Afrikai Unió Bizottságának elnöke kiemelte, hogy az afrikaiakat és a afrikai diaszpórát az évszázados elszakítottság ellenére szoros kulturális kötelékek kötik össze. Afrikai és a diaszpórabeli értelmiségieknek e közös örökségre támaszkodva együttesen és egymást támogatva kell megküzdeniük egy új afrikai tudat és egy új Afrika-kép kialakításáért, az Afrikai reneszánsz megvalósításáért.

Az Afrikai reneszánsz útjában álló akadályok egyike ugyanis éppen az, hogy az emberi mivoltukat megtagadó rabszolga kereskedelem és a gyarmatosítás ideológiája eltorzított és degradáló képet alakított ki magukban a kontinensen és a diaszpórában élő afrikaiakban is. Ez sokak számára ma is nehézzé teszi, hogy történelmük alanyának és saját sorsuk kovácsának tekintsék magukat.

Ezért fontos követelmény az afrikai történelem és kultúra újraértékelése, értékeinek megőrzése és megismertetése, sokszínűségének és egységének elismertetése, különösen a fiatalok körében.

E bevezetőben kifejtett gondolatok a konferencia által elfogadott Salvador-i Nyilatkozatban³¹ kaptak hivatalos megerősítést.

A témával foglalkozó nagyszabású események folytatódnak. Az Afrikai Unió 2006. november 13.-15. között Addisz Ababában rendezte meg az Első Pán-Afrikai Kulturális Kongresszust a

kultúra, az integráció és az Afrikai reneszánsz kérdéséről.³² Ez a kongresszus is megerősítette, hogy a kultúra az Afrikai reneszánsz döntő tényezője.

ÉRTÉKELÉS

Amint a bevezetőben hangsúlyoztuk, az Afrikai reneszánsz egy alapvető szemléletváltozást feltételez. Egy új Afrika-kép, egy új afrikai öntudat kialakulása azonban csak hosszabb távon képzelhető el. Ez így lenne még akkor is, ha meglénnének az ehhez szükséges feltételek, többek között a következetes politikai akarat, és léteznének az eszme további megalapozásához szükséges tudományos ismeretek, az új szemlélet megismerését és elterjesztését célzó nevelési, kulturális és kommunikációs programok.

Ezzel szemben az a helyzet, hogy a NEPAD, az új regionális fejlesztési stratégia csak általában hivatkozik az Afrikai reneszánszra, de nem fordít elegendő figyelmet, még kevésbé tervez átfogó erőfeszítéseket az ehhez szükséges tudományos kutatás, a kulturális fejlesztés illetve új, igazán afrikai szemléletű oktatási programok támogatására.

Az afrikai országok túlnyomó többségében ugyanez a helyzet.

Ebből következik, hogy egy tíz éves időszak mindenképpen rövid ahhoz, hogy kézzelfogható eredményekről beszélhessünk, és hogy az elért eredményeket átfogóan értékelhessük.

Mint tíz évvel ezelőtt, ma is nagyon különbözőek, sőt ellentmondóak a vélemények az Afrikai reneszánsz megalapozottságát, esélyeit és értékelését illetően.

Egyesek szerint ez az egyedüli megoldás Afrika függő helyzetének és súlyos problémáinak megoldására. Mások illúzióknak vagy üres szólamnak tekintik. Vannak olyan vélemények, amelyek szerint a dél-afrikai politikai és gazdasági törekvések legitimálásának eszköze, mások azt kifogásolják, hogy ismét egy európai modell másolásáról van szó.

Az ellentmondó véleményeket jól illusztrálja az a két cikk, amely az Observer 2003. június 15-i számában jelent meg.

A lap külpolitikai rovatvezetője, Peter Beaumont értékelése szerint a kontinens továbbra is válságban van, az Afrikai reneszánszba vetett reményeket a reményvesztettség érzése váltotta fel.³³ Nem szűntek meg a háborúk, nem valósult meg a demokratikus átalakulás, nem javult, inkább tovább romlott a gazdasági helyzet, virágzik a korrupció, tovább pusztít a szegénység, az éhség és az AIDS.

Ezzel szemben, elismerve, hogy a kontinens továbbra is sok problémával küzd, Frank Chikane, a Thabo Mbeki tanácsadója, úgy nyilatkozott,³⁴ hogy az Afrika gyors ütemben változik. E változás hátterében egy új dinamikus nemzedék áll, amely saját kezébe kívánja venni sorsának irányítását. Afrika népei elutasítják a háborút, az erőszakot, a választási csalásokat, az antidemokratikus rendszereket, a szegénységet és az éhséget. Megalakult az Afrikai Unió és annak fejlesztési programja, a NEPAD. E biztató eredményekre és változásokra hivatkozva Frank Chikane úgy vélekedett, hogy az Afrikai reneszánsz megvalósítható, hozzátevé, hogy ehhez nemzetközi összefogásra van szükség, és arra is, hogy a Nyugat nyissa meg piacait az afrikai országok termékei előtt.

A fenti általános megállapításokon túlmenően nehéz volna értékelni az elért eredményeket. Számos kezdeményezés történt a konfliktusok békés rendezésére, a legtöbb esetben azonban ezek a törekvések nem jártak eredménnyel. A NEPAD keretében létrehozták az afrikai kölcsönös értékelő mechanizmust,³⁵ amely ajánlásai révén a demokrácia és a gazdasági fejlődés alapelveinek betartását hivatott előmozdítani, de tevékenységének nem sok fogantatja van. Az egyenlőtlen csere feltételei mellett Afrika világpiacon pozíciója egyre romlik.

A konkrét intézkedéseket illetően példaként megemlíthető, hogy Dél-Afrikában létrejött az Afrikai Reneszánsz Intézet és évről évre megrendezik az Afrikai Reneszánsz Fesztivált. Külön állami bizottságot hoztak létre a kulturális, vallási és nyelvi közösségek jogainak védelmére,³⁶ és folynak az előkészületek az anyanyelvi oktatás bevezetésére.³⁷

Feltehető, hogy más országokban is voltak hasonló kezdeményezések, de nincs tudomásunk olyan összegező elemzésről, amely arra adna választ, hogy az egyes országokban milyen konkrét intézkedések történtek az Afrikai reneszánsz céljainak megvalósítása érdekében vagy azok szellemében.

Véleményünk szerint, az Afrikai reneszánszsal kapcsolatos kezdeményezések megfelelő eszközök híján nem hozhattak lényeges változást, de fontos szerepet játszhatnak abban, hogy különböző fórumokon egyre szélesebb körben hívják fel a figyelmet arra, hogy a kultúra döntő tényező lehet Afrika fejlődésében.

JEGYZETEK

- ¹ Africa's Place in the World: African Renaissance in the 21 Century, Theophile Obenga, First Conference of Intellectuals from Africa and the Diaspora organized by the African Union, Dakar, 6-9 October 2004
http://www.multiworld.org/m_iversity/articles/conference.htm
- ² Diop, Cheikh Anta, „Quand pourra-t-on parler d'une Renaissance africaine?“, in „Le Musée Vivant« (Paris), No Special, novembre 1948, PP. 57-65, illustr.
- ³ Actes du Premier congrès international des écrivains et artistes noirs (extraits) Paris-Sorbonne 19-22 septembre 1956
http://portal.unesco.org/culture/admin/file_download.php/extraits_actes_congres_1956_fr.doc?URL_ID=31102&filename=115626242015extraits_actes_congres_1956_fr.doc&filetype=application%2Fmsword&filesize=94720&name=extraits_actes_congres_1956_fr.doc&location=user-S/
- ⁴ Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Africa, Declaration, Accra, 1975
http://www.unesco.org/culture/laws/accra/html_eng/page1.shtml
- ⁵ Cultural Charter for Africa, adopted by the OAU Summit of Port Louis, 1976, Article I, a)
http://ocpa.irmo.hr/resources/docs/Cultural_Charter-en.pdf
- ⁶ Declaration on the Cultural Aspects in the Lagos Plan of Action (adopted by the OAU Summit of Addis Ababa, 1985)
http://ocpa.irmo.hr/resources/docs/Cultural_Aspects_Lagos_Action_Plan-en.pdf
- ⁷ Osagyefo on African Renaissance, First Annual Meeting: EAP Editorial Board, September 24, 1964: <http://www.endarkenment.com/eap/legacy/scholars/index.htm>
- ⁸ Statement of the President of the Republic of South Africa, Nelson Mandela, at the OAU Meeting of Heads of State and Government, Tunis, 13-15 June 1994
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mandela/1994/sp940613.html>
- ⁹ Report by the President of the ANC, Nelson Mandela to the 50th National Conference of the African National Congress, Mafikeng, 16 December 1997,
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mandela/1997/sp971216.html>
- ¹⁰ Speech at the Launch of the African Renaissance Institute, Thabo Mbeki, 11 Pretoria, October 1999
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1999/tm1011.html>
- ¹¹ Address by Executive Deputy President Thabo Mbeki, to Corporate Council on Africa's „Attracting

- Capital to Africa” Summit, 19-22 April 1997; Chantilly, Virginia, USA
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1997/sp970419.html>
- ¹² The African Renaissance Statement of Deputy President, Thabo Mbeki, SABC, Gallagher Estate, 13 August 1998
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/tm0813.htm>
- ¹³ Statement by Deputy President Mbeki at the African Renaissance Conference, Johannesburg, 28 September 1998
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/tm0928.htm>
- ¹⁴ The African Renaissance, South Africa and the World, Statement by the South African Deputy President, Thabo Mbeki at the United Nations University, 9 April 1998, <http://www.unu.edu/unupress/mbeki.html>
- ¹⁵ Democracy and Renaissance in Africa: In Search of an Enduring Pax Africana, Address at the Nigerian Institute of International Affairs, Thabo Mbeki, Abuja, 3 October 2000
<http://Www.Anc.Org.Za/Ancdocs/History/Mbeki/2000/Tm1003.Html>
- ¹⁶ The African Renaissance: The Challenge of Our Time, Address on the African Renaissance to the Ghana-South Africa Friendship Association, Accra 5 October 2000
<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/2000/tm1005.html>
- ¹⁷ The Constitutive Act of the African Union: adopted in 2000 at the Lome Summit (Togo), entered into force in 2001.
http://www.africa-union.org/root/au/AboutAu/Constitutive_Act_en.htm
- ¹⁸ The New Partnership for Africa’s Development (NEPAD)
<http://www.nepad.org/2005/files/documents/inbrief.pdf>
- ¹⁹ Strategic Plan of the Commission of the African Union Volume 2: 2004 – 2007 Strategic Framework of the Commission of the African Union, p. 63-65
<http://www.africa-union.org/AU%20summit%202004/volume%20%20final%20-%20English%20-%20June%202004.pdf#search=%22Commission%20of%20the%20African%20Union%3A%202004%20%20E2%80%93%202007%20Strategic%20Plan%22>
- ²⁰ Strategic Plan of the Commission of the African Union, Volume 3: 2004-2007 Plan of Action, Programmes to Speed Up Integration of the Continent, Commission of the African Union: 2004-2007 Strategic Plan, Action Area 6: Culture, Priority Programme 23: «Cultural Renaissance», p. 60-63
<http://www.africa-union.org/root/au/AboutAu/Vision/Volume3.pdf>
- ²¹ A Charta aktualizálására az Afrikai Únió első kulturális miniszteri konferenciája keretében került sor (Nairobi, 2005. december 11. – 13.).
- ²² African Academy of Languages (ACALAN, Bamako, Mali), hivatalosan 2006. júniusában jött létre.
- ²³ A konferencia első és második ülésére Dakarban (2004. október 6.–9.) és Salvador de Bahiában (2006. július 12. – 14.) került sor.
- ²⁴ First Pan African Cultural Congress (A kongresszust az Afrikai Únió elhalasztotta. Az új időpont Nairobi, 2006. november 13. – 17.)
- ²⁵ Charter for the Cultural Renaissance of Africa, adopted by the First AU Conference of African Ministers of Culture (Nairobi, 10-14 December 2005)
- ²⁶ Cultural Charter for Africa (adopted in Port Louis, Mauritius in 1976)
- ²⁷ Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (UNESCO, 2005)
- ²⁸ African Position Paper on the State of World Heritage in Africa, <http://whc.unesco.org/archive/>

2005/whc05-29com-11c2reve.pdf#search=%22African%20Position%20Paper%20on%20the%20S
tate%20of%20World%20Heritage%20in%20Africa%22

²⁹ African World Heritage Fund, officially established on 5 May 2006.

³⁰ Discours du Président de la Commission de l'Union africaine à l'ouverture de la Deuxième Conférence des Intellectuels d'Afrique et de la Diaspora, 12 – 14 juillet 2006, Salvador de Bahia, Brésil, p. 8-12.

http://www.africa-union.org/root/au/Conferences/Past/2006/July/ciad/12_juil_06___CIAD_2___discours_AOK___diffusion.doc

³¹ Salvador Declaration. Second Conference of Intellectuals from Africa and the Diaspora – II CIAD (Salvador, Bahia, 12 – 14 July 2006).

http://www.ciad.mre.gov.br/ii-ciad/salvador-declaration/salvador-declaration?set_language=en

³² First Pan African Cultural Congress Organised by the African Union, 13-17 november 2006, Nairobi, Kenya, General theme: „culture, integration and african renaissance”

http://www.africa-union.org/root/au/Conferences/Past/2006/November/SA/Pan_African/AU_PACC_Aide_Memoire.doc

³³ A continent in crisis. Sense of despair haunts the African Renaissance, Peter Beaumont, Sunday June 15, 2003, The Observer <http://observer.guardian.co.uk/worldview/story/0,,977745,00.html>

³⁴ We can deliver Africa's renaissance, Frank Chikane, Sunday June 15, 2003, The Observer

<http://observer.guardian.co.uk/worldview/story/0,,978008,00.html>

³⁵ The New Partnership for Africa's Development (NEPAD) – The African Peer Review Mechanism (APRM)

APRM – 2003/09/16, <http://www.dfa.gov.za/au.nepad/nepad49.pdf#search=%22Peer%20review%20mechanism%22>

³⁶ The Commission for the Promotion and Protection of the Rights of Cultural, Religious and Linguistic Communities, 30 November 2002.

<http://www.info.gov.za/speeches/2003/03092509461003.htm>

³⁷ South Africa: Mother-Tongue Classes in First Six Years – Plan, Business Day (Johannesburg), October 6, 2006.

<http://allafrica.com/stories/200610060281.html>